

In memoriam

ANATOLI NIKOLAJEVIČ KIRPITŠNIKOV

1929–2020

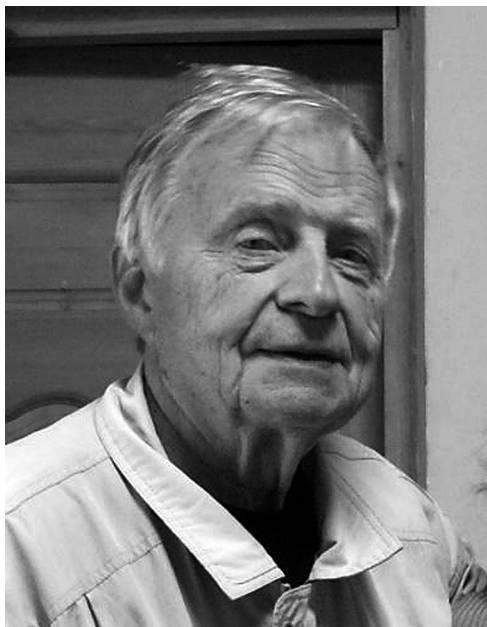
Arkeologi ja historioitsija, professori *Anatoli Nikolajevič Kirpitšnikov* kuoli Pietarissa 91 vuoden ikäisenä lokakuun 16. päivänä 2020. Hänet kutsuttiin vuonna 2011 Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kunniajäseneksi merkittävistä ansioistaan suomalais-neuvostoliittolaisen/venäläisen yhteistyön käynnistäjänä, ylläpitäjänä ja keskeisenä toimijana arkeologian alalla.

Anatoli Nikolajevič Kirpitšnikov syntyi Leningradissa 25. päivänä kesäkuuta 1929. Isä Nikolai Vasiljevits Kirpitšnikov oli rakennusinsinööri, joka oli työskennellyt suurissa rakennushankkeissa Siperian radalla ja Kronštadtin laivatelakalla. Äiti Maria Ivanovna oli kotoisin pienestä kylästä Tverin alueelta ja tullut Leningradiin, josta hän sai ensin työtä enonsa ompelimossa. Toisen maailmansodan aikana perhe jäi piiritettyyn ja nälänhädän runtelemaan Leningradiin. Äiti työskenteli sota-aikana sotatarviketehtaassa lääkintätehtävissä ja myi kaiken ostaakseen perheelle leipää. Kun hän meni eräänä päivänä lounastunnilla tehtaan pihalle, sinne putosi saksalaisten pommi, ja hän sai surmansa. Isä ja poika selvisivät piirityksestä hengissä.

Lopetettuaan koulun Anatoli Nikolajevič pääsi 1948 opiskelemaan Leningradin valtioniopiston historialliseen tiedekuntaan. Aluksi hänen aikomuksensa oli opiskella taidehistoriaa, ja mielessä väikkyi taidekriitikon ura. Tavattuaan arkeologi Maria A. Tihanovan hän kyseli tältä neuvoa oppiaineen valinnasta ja sai vastaukseksi: ”Taidehistorioitsijat vain jaarittelevat” – kun taas ”arkeologia on miehille sopiva ala”. Tuon keskustelun jälkeen Anatoli Nikolajevičistä tuli arkeologian opiskelija Leningradin yliopistossa, jossa hän seurasi Vladislav I. Ravdonikasin, Vladimir V. Mavrodinin ja Mihail I. Artamonovin luentoja. Jo kesällä 1949 hän pääsi Mihail K. Kargerin arkeologiseen ekspeditionsiin, ja Ukrainan historiallisten kaupunkien sekä linnojen kaivaukset herättivät nuoren Anatoli Nikolajevičin mielenkiinnon muinaisvenäläisiin asutuskeskuksiin. Yliopistosta valmistumisen jälkeen työpaikka Tykistön historiallisen museon kokoelmien parissa 1953–1955 ja kenttätyöt Vologdan

alueella olivat enteellisiä tulevan tutkijan-
uran kannalta, jonka keskiössä olivat
muinaisvenäläiset aseet ja linnoitukset.

Vuonna 1955 Anatoli Nikolajevitš
aloitti aspiranttina Neuvostoliiton Tie-
deakatemian (Академия Наук СССР)
Aineellisen kulttuurin historian insti-
tuutissa (ИИМК eli Институт истории
материальной культуры). Pavel A.
Rappoport, Muinais-Venäjän arkkiteh-
tuurin erikoistuntija, oli huomannut
nuoren arkeologin kiinnostuksen mu-
inaisvenäläisiin aseisiin ja ehdotti hänelle
väitöskirjan aiheeksi tätä vähän tutkittua
kokonaisuutta. Anatoli Nikolajevitšin
kandidaattiväitöskirja (vastaa Suomen
lensensiaatintutkielmaa) 10.-13. vuosisa-
tojen venäläisistä lähitaisteluaseista val-

mistui 1963, ja historiatieteiden tohtoriväitöskirja Muinais-Venäjän 9.-15.
vuosisatojen aseista 1975. Näiden tutkimusten pohjalta hän julkaisi sarjassa
Svod arheologičeskikh istočnikov neljä nidettä, joista kolme ensimmäistä kä-
sittelee muinaisvenäläisiä aseita (*Drevnerusskoje oružije*, 1966–1971) ja neljäs
ratsastajan ja hevosen varusteita (1973). Kirjoittaja esittelee miekkojen, sape-
lien, keihäänkärkien ja sotakirveiden ohella nuijat, ruoskat, kypärät, kilvet,
panssarit ja haarniskat sekä hevoskalut. Julkaisut ovat alan perusteoksia, ja
niiden esinetytologia on edelleen käytössä. Aihepiiriin liittyy myös kokoava
monografia *Vojennoje delo na Rusi XIII-XIV vv.* (1976).

Vuodesta 1974 Anatoli Nikolajevitš toimi slaavilais-suomalaisen arkeolo-
gian sektorin (sittemmin osaston) johtajana Neuvostoliiton Tiedeakatemies-
sa, Arkeologian instituutin Leningradin osastossa (ЛОИА eli Ленинградское
отделение Института археологии), jonka aiempi nimi - Aineellisen kult-
tuurin historian instituutti - palautettiin 1991. Anatoli Nikolajevitš oli visio-
näari, jonka ehtymätön energia ja uudet ideat saattoivat joskus tuntua hieman
uuvuttaviltakin. Hän oli kuitenkin osastonsa sielu ja kiistaton henkinen joh-
taja. Venäläiseen tapaan hänen ei tarvinnut jättää virkapaikkaansa tultuaan
eläkeikään. Hän toimi vuoteen 2015 asti slaavilais-suomalaisen arkeologian
osaston johtajana, kaikkiaan 41 vuotta, ja laitoksen tieteellisenä johtajana
kuolemaansa saakka.

Muinais-Venäjän ja naapurialueiden arkeologia, historia, arkkitehtuuri
ja kulttuuri olivat Anatoli Nikolajevitšin tutkimusalaa. Hän oli kansainväli-

sesti ansioituneimpia Venäjän ja Pohjois-Euroopan viikinki- ja keskiajan arkeologian (8.-15. vs.) aseiden ja linnoitusten asiantuntijoita. Tiivis yhteistyö Neuvostoliiton eri puolilla ja Itämeren piirissä sijaitsevien tutkimuslaitosten kanssa oli hänelle tärkeää, samoin kanssakäyminen Ukrainan ja Valko-Venäjän suuntaan. Lännempänä Skandinavian ohella korostuivat kosketukset Suomeen.

Anatoli Nikolajevitš teki arkeologisia tutkimuksia jokseenkin kaikilla Luoteis-Venäjän kivilinnoilla: Staraja Ladogassa, Veliki Novgorodissa, Pihkovassa, Jaamassa (Jamburg / Kingisepp), Kapriossa (Koporje), Porhovissa, Veljessä, Gdovissa, Ivangorodissa ja Pähkinälinnassa (Nöteborg / Schlüsselburg / Orešek). Anatoli Nikolajevitšin Karjalankannaksella Räisälän Tiurinlinnalla (Tiversk, 1971) ja Käkisalmen linnassa (Kexholm / Korela, 1972-1973, 1976) suorittamat kaivaukset olivat sotien jälkeen ensimmäisiä huomattavia arkeologisia tutkimuksia luovutetussa Karjalassa.

Anatoli Nikolajevitšin kirjallinen tuotanto kattaa yli 650 tieteellistä ja populaaritieteellistä julkaisua viikinkiajan ja keskiajan arkeologian, historian, arkkitehtuurin ja kulttuurin alalta. Lukuisista monografioista mainittakoon aikaisempien lisäksi Novgorodinmaan kivilinnoituksia käsittelevä teos (*Kamennyje kreposti Novgorodskoi zemli*, 1984) sekä Pähkinälinnaa ja Staraja Ladogaa koskevat julkaisut (mm. *Staraja Ladoga — drevnjaja stolitsa Rusi*, 1996, uudistettuna 2003, 2010, 2012, 2013, V. D. Sarabjanovin kanssa).

Laatokkaan laskevan Olhavanjoen alajuoksulla sijaitseva Staraja Ladoga (Vanha Laatokka) oli Anatoli Nikolajevitšin elämäntyön pitkäaikaisin tutkimuskohde. Vuosisatoja alueen pääpaikkana ollut Ladoga menetti kaupunkioikeutensa 1703, kun Pietari Suuri perusti Novaja Ladogan (Uuden Laatokan) Olhavanjoen suulle. Tuolloin monista luostareistaankin tunnettu Ladoga sai lisänimen ”vanha”, ja vilkas paikkakunta vaipui pieneksi kyläksi. Jo ennen valankumousta aloitetut Ladogan arkeologiset kaivaukset olivat kuitenkin osoittaneet sen olleen viikinkiajalla Pohjois-Euroopan tärkeimpiä kaupan keskuksia. Anatoli Nikolajevitš käynnisti alueen tutkimukset kivilinnoituksella 1972, ja vuosina 1984-2013 hän johti Staraja Ladogan arkeologista ekspeditiota niin sanotulla maalinnalla (*Zemljanoje gorodištše*). Sen monimetrinen kulttuurikerros on säilynyt hyvin erilaisten hirsirakennusten jäännöksiä ja valtavan määrän esineistöä. Löydöt kuvastavat väestön monietnistä luonnetta sekä kansainvälisen kaupan ulottuvuuksia. Ladogassa, saagojen Aldeigjuborgissa, on asunut ja vierailut slaaveja, skandinaaveja, itämerensuomalaisia ja baltteja.

Ladogan syntyajankohtana pidetään vuotta 753 jKr., mikä perustuu erään rakennushirren dendrokronologiseen ajoitukseen. Staraja Ladogan 1250-vuotisjuhlaa vietettiin 2003, ja asutuskeskusta alettiin luonnehtia ”Pohjois-Venäjän ensimmäiseksi pääkaupungiksi”. Venäjän presidentti Vladimir

Putin osallistui juhlaan ja korosti puheessaan historian tuntemisen tärkeyttä. Hän vieraili toistamiseen Staraja Ladogan kaivauksilla seuraavana vuonna, ja tämänkin myötä sekä paikkakunta että arkeologinen tutkimus saivat erityistä valtakunnallista näkyvyyttä.

Anatoli Nikolajevitšin nauttima arvestusta kuvastavat monet luottamustehtävät, kunnianosoitukset ja jäsenyydet tieteellisissä seuroissa. Niistä mainittakoon professorin arvonimi ja Venäjän Federaation kunniatiedemies (1991), Pietarin Tiede- ja Taideakatemiaan kirjeenvaihtajajäsen (1992), New Yorkin Tiedeakatemiaan työjäsen (1995), Yleisvenäläisen historia- ja kulttuuri-muistomerkkien suojelun seuran (ВООПИиК eli Всероссийское общество охраны памятников истории и культуры) Leningradin alueen osaston varapuheenjohtaja (1978), puheenjohtaja (1997) ja seuran keskusneuvoston puheenjohtajiston jäsen sekä Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kunniajäsen (2011). Leningradin alueen kunniakansalaisen arvon hän sai 2013. Hän oli myös Venäjän presidentin täysivaltainen edustaja koskien federaation luoteispiirin kulttuuriperinnön ja muistomerkkien suojelua.

Ihailtava määrä energiaa ja kekseliäisyyttä vauhditti Anatoli Nikolajevitšia hänen tärkeinä pitämiensä asioiden läpiviemiseksi. Hän ajoi väsymättä Leningradin alueen kulttuurimuistomerkkien ja arkeologisten kohteiden säilyttämistä ja kirjoitti vetoamuksia korkeimmille viranomaisille. Pitkälti hänen ansiotaan oli, että Staraja Ladogaan perustettiin jo 1984 laaja museo- ja suojelualue. Pietarissa Nevan ja siihen laskevan Ohtajoen yhtymäkohdassa sijainneiden Maankruunun (Landskrona) ja Nevanlinnan (Nyenskans) alueen tutkimuksia ja suojelua hän puolusti näkyvästi 2000-luvulla tiedotusvälineissä vastustaen niemelle suunniteltua Gazpromin pilvenpiirtäjää. Hän ei epäröinyt myöskään vedota tässä Venäjän presidentti Vladimir Putiniin. Anatoli Nikolajevitš oli aktiivinen vaikuttaja Viipurinkin arkeologisen kulttuuriperinnön ja rakennusperinnön suojelussa.

Huomattavan suuri panos Anatoli Nikolajevitšillä oli suomalais-venäläisen arkeologian alan yhteistyön parissa. Sodanjälkeisen Suomen ja Neuvostoliiton väliset kulttuurisuhteet vahvistuivat elokuussa 1955, jolloin solmittiin valtioiden välinen sopimus tieteellis-teknillisestä yhteistoiminnasta. Tämä tieteen ja tekniikan ”YYA-sopimus” avasi mahdollisuuksia myös arkeologian alan hedelmälliselle yhteistyölle. Tieteellis-teknillisen yhteistoimintakomitean (TT-komitea) kautta tarjoutui tilaisuus tehdä tutkimuksia toisen sopijapuolen tutkimuslaitoksissa, museoissa, arkistoissa ja yliopistoissa sekä ottaa osaa tieteellisiin retkikuntiin, Neuvostoliitossa tosin erilaisten rajoitusten puitteissa.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen harjoittama julkaisuvaihto oli Neuvostoliiton suuntaan katkolla toisen maailmansodan vuosina, mutta yhdistys pyrki elvyttämään sen pian sodan päätyttyä. Tutkijavaihto käynnistyi aiem-

mista yrityksistä huolimatta vasta 1950-luvulla, ja silloinkin aloitteentekijänä oli Muinaismuistoyhdistys. 1960-luvulla vetovastuu siirtyi Muinaistieteelliselle toimikunnalle. Käytännössä yhteistyötä helpotti huomattavasti 1969 perustettu Suomalais-neuvostoliittolainen arkeologian työryhmä, joka vahvistettiin Helsingissä 1970 pidetyssä yhteistoimintakomitean XVI yhteistyökokouksessa. Arkeologian työryhmän ensimmäinen yhteiskokous pidettiin 1972. Alussa tapaamisia oli harvakseltaan, mutta vuosikymmenen puolivälistä alkaen jo säännöllisemmin.

Anatoli Nikolajevitš oli arkeologian työryhmän jäsen vuodesta 1976 alkaen, ja 1984 hänestä tuli työryhmän neuvostoliittolaisen osapuolen varapuheenjohtaja. Hän oli alusta alkaen keskeinen vaikuttaja ja käytännön organisaattori puheenjohtaja akateemikko Boris A. Rybakovin rinnalla. Kun Neuvostoliitto romahti 1991, jo hyvin vakiintunut yhteistyö ei arkeologian alalla kuitenkaan loppunut. Tutkijavaihto ja symposiumien järjestäminen jatkui 2000-luvulle, aluksi pääosin Suomen Akatemian rahoituksella, ja Anatoli Nikolajevitš oli tässäkin vaiheessa aktiivinen toimija.

Jo paljon ennen arkeologian yhteistyöryhmän perustamista Anatoli Nikolajevitš oli yhteydessä Muinaistieteelliseen toimikuntaan ja Suomen kansallismuseoon. Hän kirjoitti joulukuussa 1963 kirjeen Helmer Salmolle, joka oli Jorma Leppäahon kuoleman jälkeen paras rautakauden aseiden tuntija Suomessa. Anatoli Nikolajevitš kertoi saaneensa Leppäaholta tietoja hänen käyttämistään menetelmistä vähän ennen tämän poismenoa – ilmeisesti siis 1957. Samalla hän tiedusteli, tutkiko Suomessa joku 10.-13. vuosisatojen aseita. Hän toivoi, että Kansallismuseossa selvitettäisiin latvialaisen metalliseostutkija Aleksis Anteinsin neuvomalla menetelmällä (Heyn'in liuos: kupari- ja ammoniumkloridi), oliko D. E. D. Europaeuksen Laatokan kaakkoisrannan kurgaaneista 1870-luvulla löytämässä kolmessa miekassa säiläkirjoitusta. Kun vastausta ei kuulunut, Anatoli Nikolajevitš tiedusteli asiaa uudestaan maaliskuussa 1964. Torsten Edgren vastasi hänelle, että yhdessä miekassa ei ollut leimoja mutta kahdessa oli, ja liitti piirroksen niistä kirjeeseen.

Anatoli Nikolajevitšin kiinnostus Pohjoismaista löydettyjen viikinki- ja keskiajan miekkojen säiläkirjoituksiin johti seuraavina vuosikymmeninä yhteistyöhön Norjan ja Ruotsin miekkatutkijoiden kanssa. Hankkeissa selvitettiin noin sadankahdenkymmenen Norjasta ja Ruotsista löytyneen miekan säiläkirjoitukset. Suomesta löytyneiden miekkojen tutkimus tapahtui yhteistyössä Suomen kansallismuseon konservaattorin Leena Tomanterän kanssa. Myös Aleksandr I. Saksa osallistui työhön, jossa selvitettiin ja julkaistiin säiläkirjoitukset Kansallismuseon kokoelmissa olevasta yli kolmestakymmenestä Länsi-Suomesta, Hämeestä ja luovutetusta Karjalasta löydetystä miekasta. Tiedossani ei ole, että edellä mainittua liuosmenetelmää olisi sovellettu Pohjoismaissa.

Suomalais-neuvostoliittolaisen arkeologian alan yhteistoiminnan olennainen osa olivat symposiumit, joita järjestettiin vuodesta 1976 alkaen kahden tai kolmen vuoden välein, vuoroin molemmissa maissa. Kanssakäymisen suorat yhteydet avautuivat myös Suomenlahden molemmin puolin, kun symposiumeihin osallistui tutkijoita Baltian maista, joskus muualtakin Itämeren piiristä. Anatoli Nikolajevitš osallistui jo ensimmäiseen Leningradissa pidettyyn symposiumiin, jossa hänen esitelmänsä Käkisalmen linnan, Tiurinlinnan ja Pähkinälinnan kaivauslöydöistä herätti vilkasta keskustelua. Linnojen kulttuurikerroksista löydettyjen karjalaistyyppisten esineiden ajoituksista venäläisten ja suomalaisten tulkinnat erosivat eniten.

Etenkin alkuvuosina ja varsinkin venäläisten pitämässä esitelmissä käsiteltiin suomensukuisten kansojen ja slaavien etnogeneesiä sekä slaavien ja suomalais-ugrialaisten kosketuksia, mutta sittemmin skaalaa laajennettiin muillakin sovitulla erikoisaiheilla. Symposiumien esitelmät on julkaistu artikkelikokoelmina, Suomessa usein pääotsikolla *Fenno-ugri et slavi*, Neuvostoliitossa/Venäjällä *Slavjane i finno-ugry*. Suomessa julkaisusarjana on ollut monesti Suomen Muinaismuistoyhdistyksen *Iskos*. Anatoli Nikolajevitš oli useiden venäläisen osapuolen kokoamien niteiden toimittaja. Hän ei myöskään epäröinyt toimittaa esitelmäjulkaisua Suomen presidentille, maidemme välistä yhteistyötä korostavin sopivin saatesanoin.

Arkeologian työryhmän käynnistämä julkaisuprojekti ”Suomalaiset Euroopassa” oli pitkälti Anatoli Nikolajevitšin idea. Käytännössä kyse oli suomalaisten ja venäläisten kirjoittamasta artikkelikokoelmasta, jossa käsiteltiin itämerensuomalaisien kansojen muovautumista 6.-15. vuosisadoilla ja joka ilmestyi venäjän kielellä kahtena niteenä *Finny v Evrope VI-XV veka*, I-II (1990). Useimmille suomalaisille tutkijoille teos jäi kielimuurin taakse, kun suunnitelma kirjan kääntämisestä suomeksi, englanniksi tai jollekin muulle kielelle ei toteutunut.

Suomalais-neuvostoliittolaisiin symposiumeihin kuului alusta alkaen ekskursioita mielenkiintoisiin arkeologisiin kohteisiin. Monet merkittävät arkeologiset nähtävyydet sijaitsivat neuvostoaikana kaukana ulkomaalaisille avoimista kaupungeista. Jo ensimmäisen Leningradissa 1976 pidetyn symposiumin aikana suomalaiset osanottajat pääsivät kuitenkin Novgorodin ohella tutustumaan Neva-joen niskalla sijaitsevaan Pähkinälinnaan. Leningradissa toukokuussa 1981 pidetyn symposiumin yhteydessä isäntäväki onnistui vastaavasti järjestämään päiväekskursion Staraja Ladogaan.

Neuvostoaajan viimeinen symposiumi järjestettiin Tallinnassa 1990, ja tuolloin tehtiin ekskursio suljettuna sotilasalueena olleelle Saarenmaalle. Viron itsenäistymispyrkimykset olivat jo pitkällä, ja Anatoli Nikolajevitš – joka kävi mielellään talvilomallaan Otepäällä hiihtämässä – ennusti hienoisen sar-

kastisesti, että seuraavalla matkalla venäläiset taitavat jo tarvita Viroon viisumin. Seuraavana vuonna Viro palautti itsenäisyytensä.

Anatoli Nikolajevitsille oli tärkeää kutsua Staraja Ladogan kaivauksille tutkijoita Itämeren piirin maista – olihan kohde sen muinaisina suuruuden aikoina monietninen kauppapaikka. Itse hain keväällä 1984 TT-komitean kautta tutkijavaihtoon Neuvostoliittoon – erityistoiveena päästä nimenomaan Staraja Ladogaan. Käsittelin lisensiaatintyössäni Suomen rautakauden rakennuksia, ja Staraja Ladoga oli lähin paikka, jossa viikinkiaikaisia hyvin säilyneitä hirsirakenteita oli mahdollista nähdä omin silmin. Anatoli Nikolajevits palasi usein yhteistyömme alkuaikoja muistelllessaan siihen, miten hän sinnikkäästi taisteli byrokratiaa vastaan kirjoittaen länsimaista tutkijaa koskevia anomuksia ja puoltokirjeitä korkean pinon mitä korkeimmille tahoille. Kun olin osallistunut viikon verran Valentin L. Janinin johtamiin Novgorodin kaupunkikaivauksiin, viisumi Staraja Ladogaan viimein myönnettiin – melkoinen työvoitto Anatoli Nikolajevitsille. Minulle osallistuminen Staraja Ladogan kaivauksiin – ensimmäisenä läntisenä tutkijana – oli käännteentekevä tapaus arkeologin urallani.

Myös kesinä 1985–1986 osallistuin Staraja Ladogan kaivauksiin, ja myöhemmin vierailin paikalla useita kertoja. Vastaanotto oli kerta kerran jälkeen mitä vieraanvaraisin. Anatoli Nikolajevits oli expedition sielu, jonka inspiroiva läsnäolo sähköisti aina kulloisenkin seurueen, ja keskustelua viritti usein tilanteisiin sopiva huumori. Myöhemmin ovet Staraja Ladogan kaivauksille avautuivat myös suomalaisille arkeologian opiskelijoille. Staraja Ladoga oli myös yksi Helsingin yliopiston arkeologian opiskelijayhdistys Fibulan ulkomaan ekskursion käyntikohteista huhtikuussa 1990, jolloin elettiin vielä neuvostoaikaa erilaisine matkustusrajoituksineen. Venäjän aikana kaivauksilla vieraili useita suomalaisia, muun muassa kasvitieteen tohtori Marjatta Aalto yhdessä kollegansa Hanna Heinäjoki-Majanderin kanssa. He analysoivat kulttuurikerroksesta kesällä 1993 ottamansa arkeobotaaniset näytteet ja julkaisivat tulokset. Lisäksi paikalla kävi kruunupyyläinen opettaja, arkeologiaakin opiskellut Håkan Vikström oppilaineen.

Staraja Ladogan avautumisen jälkeen – etenkin perestroikan ja glasnostin myötä – matkustusvapaudet Neuvostoliitossa lisääntyivät. Vuonna 1988 tarjoutui suomalaisille arkeologeille ensi kerran tilaisuus päästä myös aiemmin tiukasti suljetulle Karjalankannaksen maaseudulle, jossa rautakauden kalmistoihin ja asuinpaikkoihin keskittyviä tutkimuksia johti Aleksandr I. Saksa. Anatoli Nikolajevits antoi omalta osaltaan tukensa tälle yhteistyölle, jonka puitteissa 1990-luvun jälkipuolelta alkaen on toteutettu menestyksellisesti lukuisia yhteisiä tutkimushankkeita – sekä Suomen lähialueilla että kauempana Venäjällä.

Anatoli Nikolajevitš korosti arkeologian valtionrajat ylittävää luonnetta. Olipa hänellä kerran sellainenkin ajatus, että Suomen ja Venäjän arkeologien pitäisi tehdä yhteinen kaivaus jossakin rajavyöhykkeellä sijaitsevassa kohteessa, mutta sopivaa paikkaa ei ollut tarjolla. Hanke olisi epäilemättä haastanut sekä Suomen että Venäjän rajavartiolaitoksen byrokraatian, ja onnistuessaan se olisi saanut varmasti huomiota osakseen. Anatoli Nikolajevitš itse osallistui instituuttinsa arkeologiryhmän kanssa neuvostoaikana vain kerran Suomessa tehtyihin kaivauksiin. Kohteena oli Hans-Peter Schulzin ja Eeva-Liisa Schulzin 1989 johtama Hämeenlinnan Varikonniemen kaivaus, joka oli herättänyt venäläisten kiinnostuksen; luonnehdittiinhan Varikonniemeä tuolloin - tosin ilmeisen uskaliaasti - myöhäisrautakauden ja varhaiskeskiajan ”muinaiskaupungiksi”.

Anatoli Nikolajevitš oli Suomessakin tunnettu värikkästä temperamentistaan, draamantajustaan, seurallisuudesta, maljapuheistaan ja alati uusista ideoistaan. Itselleni syntyi usein mielikuva jonkin venäläisen klassikon henkilöahmosta. Oli tietysti niitäkin, jotka pikemminkin kiusaantuivat kuin innostuivat hänen ehdotuksistaan ja suomalaisen mentaliteetin ylittävästä tarmostaan, jonka imuun hänen yhteistyökumppaninsa joskus tahtomattaankin joutuivat. Symposiumien päättäjäsillallisiin kuuluivat olennaisena osana ruokaa ja juomaa kyydittävät maljapuheet. Banketeissa Anatoli Nikolajevitš otti suvereenisti maljapuheenvuorojen jakajan roolin ilmoittaen aina seuraavan puhujan - toki tiettyä protokollaa ja hienotunteisuuttakin noudattaen. Jos ei osannut ennakoida tilannetta eikä ollut tottunut ex tempore -puheiden pitoon, saattoi oma maljapuheenvuoro ensimmäisellä kerralla yllättää.

Anatoli Nikolajevitš myös piti kiinni siitä, että suomalais-venäläinen yhteistyö jatkui Neuvostoliiton romahduksen jälkeenkin. Kun arkeologisymposiumien perinne suomalaisesta osapuolesta johtuen katkesi Venäjällä Puškinskij Goryssa 2004 järjestettyyn tapaamiseen, hän yritti vaikuttaa Museovirastoon tilanteen korjaamiseksi. Optimistina hän ei antanut helposti periksi, vaan lähestyi asialla aina uudestaan. Monien vuosien hiljaiselon jälkeen tilanne muuttui vasta 2013, jolloin Suomen Pietarin pääkonsulaatin järjestämässä tapaamisessa Anatoli Nikolajevitš, professori Jevgeni N. Nosov ja Museoviraston pääjohtaja Juhani Kostet - Kansallismuseon ylijohtaja Elina Anttilan ja tämän kirjoittajan läsnä ollessa - sopivat 1976 alkaneen symposiumiperinteen jatkamisesta. Seuraava symposiumi järjestettiin Helsingissä 2014. Novgorodissa 2017 järjestettyyn symposiumiin Anatoli Nikolajevitš ei enää osallistunut, ei myöskään Hämeenlinnassa 2019 pidettyyn symposiumiin. Näiden kansainvälisten tieteellisten kokousten avulla on tarkoitus jatkossakin välittää ajankohtaista uutta tietoa arkeologiasta ja pitää yllä tutkijoiden välisiä yhteyksiä.

Venäjän Tiedeakatemian (РАН eli Российская Академия Наук) Aineellisen kulttuurin historian instituutti sijaitsee Nevan rannalla, kivenheiton päässä Eremitaasista, osoitteessa Dvortsovaja Naberežnaja 18 (Palatsin Rantakatu). Rakennus on alun perin Nikolai I:n pojan suuriruhtinas Mihailin uusi palatsi (rakennettu 1857-1862). Menneestä loistosta ovat vielä näkyvissä muun muassa interiöörien upeat kattomaalaukset ja koristeelliset tapetit. Instituutti on toiminut rakennuksessa 1937-1938 ja yhtäjaksoisesti alkaen vuodesta 1949. Näköala joenpuoleisista saleista Nevalle ja Pietari-Paavalin linnoitukseen on juhlava. Slaavilais-suomalaisen arkeologian salin kyljessä sijainnut Anatoli Nikolajevitšin ”kabinetti” oli muutaman neliömetrin kokoinen erkkerimäinen lasiovinen tila. Tutkimusta Anatoli Nikolajevitš teki kollegojensa tavoin kuitenkin enimmäkseen kotona. Vaimo Olga A. Kondrateva on tunnettu etnografi, luu- ja sarviesineiden erikoistuntija. Isokokoinen punainen kissa, Puša, edisti kotioloissa omalta osaltaan isäntänsä tutkimustyötä, ja siksi esimerkiksi Stockmannin eläintarvikeosasto kuului luontevasti eräänkin Helsingissä käynnin ohjelmaan.

Anatoli Nikolajevitš Kirpitsnikov sai elää pitkän elämän, jonka aikana hänestä kehittyi eräs Venäjän arkeologian huomattavimmista tutkijapersoonallisuuksista. Hän osallistui Pietarissa Aineellisen kulttuurin historian instituutin 100-vuotisjuhlaan Marmoripalatsissa huhtikuussa 2019. Hänen 90-vuotissyntymäpäiväänsä juhlittiin instituutin tunnelmallisessa luentosalissa saman vuoden kesäkuussa. Juhlan aluksi luettiin presidentti Vladimir Putinin päivänsankarille lähettämä onnittelusähke. Tilaisuudessa Anatoli Nikolajevitš piti tunnin mittaisen esitelmän kertoen eloisasti elämästään ja vaiheistaan arkeologian parissa. Ikäisekseen hän oli hyvässä kunnossa ja kirjoitti muistelmiaan, ja siksi oli yllätys, miten nopeasti elämän lanka pandemiavuonna katkesi. Lokakuun 21. päivänä 2020 Anatoli Nikolajevitšin siunaustilaisuus pidettiin Pietarissa Smolnan katedraalissa, ja hänet haudattiin Aleksejevin hautausmaalle rakastamaansa Staraja Ladogaan.

Pirjo Uino

FT, arkeologian dosentti, Helsingin yliopisto

FD, docent i arkeologi, Helsingfors universitet

Ph.D., Adjunct Professor of Archaeology, University of Helsinki

Kuva | Bild: Christian Carpelan 2007.